

Said Ahmadning “Ufq” trilogiyasida ota obrazlari

**Islomova Maftuna
Shavkatovna**

*Nizomiy nomidagi O‘zMPUning Filologiya
fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti ta’lim yo‘nalishi 4-
bosqich talabasi
e-mail: islomovamaftuna004@gmail.com
tel: + 998933183874*

Annotatsiya: Maqolada Said Ahmadning “Ufq” trilogiyasida ota obrazlari poetik tizimi tahlil qilinadi. Ota timsolining axloqiy-me’yoriy mezon darajasiga ko‘tarilishi, avlodlar muloqoti, mas’uliyat va xotira muammolari yoritiladi. Tahlil milliy adabiyotshunoslik yondashuvlari hamda romansevarlik poetikasi nazariyalari bilan uyg‘unlashtiriladi. Natijada ota qiyofasi ijtimoiy-ma’naviy barqarorlik ramzi sifatida talqin etiladi.

Kalit so‘zlar: ota obrazi, “Ufq” trilogiyasi, axloqiy mezon, avlodlar dialogi, xotira, realizm poetikasi.

Аннотация: В статье анализируется система отцовских образов в трилогии Саида Ахмада «Уфк». Освещаются морально-нормативная функция отца, диалог поколений, ответственность и память. Исследование опирается на узбекскую литературную критику и теорию романа. Делается вывод о символической роли отца как опоры общественно-нравственной устойчивости.

Ключевые слова: образ отца, трилогия «Уфк», моральная норма, диалог поколений, память, поэтика реализма.

Abstract: The article examines father figures in Said Ahmad’s Ufq trilogy, focusing on their ethical authority, intergenerational dialogue, and responsibility-memory nexus. Combining Uzbek literary criticism with novel theory, it argues that paternal images function as symbolic anchors of communal and moral stability, shaping narrative ethics and character formation.

Keywords: father figure, Ufq trilogy, moral norm, generational dialogue, memory, realist poetics.

Said Ahmad ijodida oilaviy munosabatlar, oila va o‘choq timsoli, ayniqsa ota obrazining axloqiy me’yor sifatida talqin etilishi alohida poetik qatlam hosil qiladi. “Ufq” trilogiyasi bu borada yozuvchining eng mukammal sinov maydonidir: u yerda ota faqat biografik personaj emas, balki avlodlar xotirasi, mas’uliyat va qadriyatlar tizimini bog‘lovchi semantik markaz sifatida ishlaydi. Asar voqealari shaxsiy drama va ijtimoiy o‘zgarishlar kesishgan nuqtada kechadi; shu bois otalik muammosi tarbiya,

mehnat odobi, halollik, hal etilmagan orzu va ichki konfliktlar orqali ko'rsatiladi. Trilogiyada otaning "ko'rinar-ko'rinmas" yetakchiligi hikoya qilish uslubini ham tartibga soladi: epik tasvir kengligi realistik detallar bilan bog'lanib, ruhiy tahlilga yo'l ochadi.¹

Ota obrazining funksional ko'lami. Matnda kamida uch xil otalik modeli uyg'unlashadi: 1) Ma'naviy-axloqiy me'yor darajasiga ko'tarilgan ota — murosasiz, lekin adolatli; 2) Hayot sinovlarida siniq, ammo mehrni asrab qolgan ota — kechirim va sabr timsoli; 3) Ustoz-ota — kasb va hunar orqali ijtimoiy mas'uliyatni meros qiladigan shaxs. Birinchisi qahramonlarning qaror qabul qilishida ichki "kompas"ga aylanadi; ikkinchisi esa ruhiy barqarorlikning yumshoqlik orqali tiklanish mexanizmini ko'rsatadi; uchinchi esa jamiyatdagi "ijtimoiy otalik" fenomenini — yoyilgan mas'uliyat va mas'uliyatli erkinlik muvozanatini ifodalaydi. Ularning har biri oila va mahalla makonida "normativ xotira"ni saqlaydi; shuning uchun ham asardagi dramatik nuqtalarda ota so'zi yoki xotirasi konfliktni ma'noga yo'naltiradi.

Kompozitsiya va rivoyat. Trilogiyada rivoyat markazi ko'pincha farzand nigohi yoki jamiyat ichidan, "o'z ichki masofasi"ni saqlagan muallifona kuzatuv bilan quriladi. Bunday kompozitsiya otalikning birdaniga "hukm" emas, balki jarayon sifatida ochilishini ta'minlaydi: qahramonlar otalikni ham qabul qiladi, ham sinaydi, ham qayta talqin etadi. M. Baxtin roman tabiatini "yakunlanmas jarayon" sifatida tushuntirar ekan, "Роман — единственный становящийся и не завершённый жанр" deb yozadi. Ushbu iqtibos trilogiyaning ichki dinamikasini yoritadi: otalik unda tugallangan dogma emas, balki izchil takomillashuv — axloqiy qarorlar, kundalik odatlar va xotiraning "ishlashi" orqali shakllanadigan qadriyatdir. Mazkur nazariy nuqta asarda otaning so'zi ko'pincha keyinroq — farzand tajribasi yetilganda — o'z ma'nosini to'la ochishini ham izohlaydi.

Realizm poetikasi va "kundalik jiddiylilik". Trilogiyaning uslubiy kuchi maydama'no, kundalik tafsilot va mehnat ritmida yashiringan "ichki dramatism"ni yoritishida namoyon bo'ladi. E. Auerbach realizmning asosiy xususiyatini "everyday seriousness" fenomeni bilan izohlaydi: "Serious treatment of everyday occurrences defines modern realism".² Bu iqtibos "Ufq"dagi otalik poetikasini aniq anglatadi: otaning so'zi ko'pincha marosim va shiorlarda emas, balki nonushta suhbat, dala mehnati yoki ustaxona muloqotida kuchini ko'rsatadi. Ya'ni otalikning ma'nosi tantanali deklaratsiyadan ko'ra ko'proq amalda — so'z va ishning uyg'unligida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, kundalikning badiiy "jiddiyligi" orqali asar axloqiy yuksalishni ko'rsatadi.

Xotira, meros va avlodlar dialogi. Ota obrazi trilogiyada xotira mexanizmini harakatga keltiradi: o'tgan avlodning mehnat odobi, halollik me'yori, hatto ohang va ohori farzand ongida qadriyatga aylanadi. Xotira bu yerda "ritsual" emas — mavjud hayot muammolarini hal qilishga doir amaliy bilimlar to'plamidir. N. Karimov ta'kidlaganidek, XX asr o'zbek nasrida qahramonning ijtimoiy-etnik identifikatsiyasi

¹ Sharafiddinov O. Adabiyot – haqiqat va go'zallik: maqolalar to'plami. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978. — 320 b.

² Auerbach E. Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature. Princeton: Princeton University Press, 2003. — 557 p.

ko‘pincha oilaviy qadriyatlar bilan “ichkaridan” yasaladi. Shundan kelib chiqib, Said Ahmad otaning og‘ir va sokin nutqini, mehnatga nisbatini, bahs madaniyatini aniq epizodlar orqali namoyon etadi; bu esa farzandning tanlovi va dili ichra “ichki ota” — ma’naviy mezonning shakllanishiga olib keladi.

Epik mezon sifatida otalik. Trilogiyada otaning qudrati hukmronlikdan ko‘ra ko‘proq mas’uliyat, murosa va sabrning ichki energetikasida yashaydi. Bu — sovuqqon buyruqlar emas, balki “ertalab nonushta oldidan bir og‘iz so‘z”ning tarbiyaviy kuchidir. Ota voqelikni “tartibga soluvchi” timsolga aylanganda ham u normativ bosim emas, balki yo‘l ko‘rsatish, izohlash, fikrlashga chorlaydigan savollar orqali ta’sir ko‘rsatadi. O. Sharafiddinovning badiiy haqiqat haqidagi qarashlari bilan uyg‘un holda, trilogiyada axloqiy tanlovlar dialog — savol-javob, mushohada, sinov orqali pishadi; muallifning estetik tamoyili qahramonning ichki erkinligini himoya qiladi, “fojea”ni esa murosa madaniyati bilan yumshatadi. Shunday qilib, otalik haqiqati — tayyor formulalar jamlanmasi emas, balki qadriyatlarni har kuni qayta tasdiqlaydigan tajriba sifatida talqin etiladi.

Symbolik qatlam: “ufq” va otaning nigohi. “Ufq” metaforasi asar bo‘ylab ikki qavatda ishlaydi: makon va ma’no. Makonda — kenglik, yo‘l, istiqbol; ma’noda — mas’uliyat ufqi, ya’ni qarashlar kengayishi. Ota nigohi farzandning ufqini belgilamaydi, balki uni kengaytiradi; shu bois otalik — “cheklov” emas, “istiqbol ko‘rish” madaniyati sifatida ko‘rinadi. Baxtin ta’kidlagan “ochiq jarayon” tabiati bilan uyg‘un ravishda, ota-farzand muloqoti ham hech qachon yakun topmaydi: yangi kasb, yangi qat’iyat, yangi xotira — barchasi ufqni kengaytiradi.³ Auerbax ta’riflagan kundalik jiddiylilik esa bu kengayishni “urinishlar” ketma-ketligida ko‘rsatadi: kichik g‘alabalar, vaqtincha mag‘lubiyatlar, ikkiyoqlama qarorlar — barining ma’nosi otaning sokin izohi bilan mustahkamlanadi.

Tipologiya va individual obrazning yagonaligi. Trilogiyada tipik otalar mavjud bo‘lsa-da, ular qolip emas: har bir obraz maishiy nutqi, temperament, muloqot odati, sinovga munosabati bilan individuallashtiriladi. I. G‘afurov qayd etganidek, zamon va qahramon uyg‘unligi eng avvalo konkret nutq va vaziyat dramatzmida ko‘rinadi. Demak, ota obrazi “tarixiy plakat” emas: u o‘z ovozi, o‘z tanlovi, hatto o‘z xatosi bilan yashaydi. Shu sababli Said Ahmad idealizatsiyadan qochadi; estetika real haqiqatni o‘zida saqlagan ehtiyotkor mehr bilan ishlaydi.

Badiiy vositalar: dialog, detal, pauza. Ota va farzand o‘rtasidagi kalit sahnalar ko‘pincha baland pafossiz, past ohangda quriladi. Dialoglar “uzilgan” pauzalar, qisqa iboralar va nigoh almashinuvi orqali ichki ziddiyatni ochadi. Maishiy detal — ish kiyimi, asbobning qo‘lda ushlanishi, oshxona sukunati — voqea markazini ko‘rsatadi va etik laboratoriyaga aylanadi. Bu uslubiy iqtisod, ayni paytda, ma’no zichligini oshiradi: o‘quvchi xulosani oladi, lekin unga yetish jarayoni ham zavqli kognitiv tajriba bo‘lib qoladi.

Xulosa qilib aytganda, “Ufq” trilogiyasidagi ota obrazlari shaxsiy taqdir va jamoat xotirasini bog‘lovchi yaratuvchan timsollardir. Ular me’yor va merosning og‘ir, ammo hayotbaxsh yukini ko‘taradi; murosaga undaydi, mehnat odobini qadrlaydi,

³ Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975. — 504 с.

xotiradan istiqbol sari yo‘l ochadi. Shunday qilib, otalik bu asarda nazorat emas, balki imkoniyat — farzandning ufqini kengaytiradigan va uni ichdan mustahkamlaydigan ma’naviy tayanch sifatida talqin etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Said Ahmad. Ufq (trilogiya): romanlar. Toshkent: “Sharq”, 2000. — 736 b.
2. Sharafiddinov O. Adabiyot – haqiqat va go‘zallik: maqolalar to‘plami. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978 — 320b.
3. Karimov N. O‘zbek adabiyoti tarixi (XX asr): monografiya. Toshkent: “Fan”, 2001. — 480 b.
4. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет. Москва: Художественная литература, 1975. — 504 с.
5. Auerbach E. Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature. Princeton: Princeton University Press, 2003. — 557 p.
6. G‘afurov I. Qahramon va zamon: adabiy-tanqidiy maqolalar. Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2002. — 280 b.